

İslam İktisadı Perspektifinden Sosyal Adalet ve Kalkınma

Social Justice and Development from the Perspective of Islamic Economics

Meliha Nur Köstepen

Marmara Üniversitesi İslam Ekonomisi ve Finansı
Enstitüsü, İslam Ekonomisi ve Finansı Bölümü Doktora
Öğrencisi,
Maruf Vakfı İslam Ekonomisi Enstitüsü Araştırmacısı
Nurkostepen35@gmail.com

PhD Student in the Department of Islamic Economics and
Finance, Marmara University Institute of Islamic Economics
and Finance,
Researcher at Maruf Foundation Islamic Economics Institute
ORCID:0009-0009-3479-5650

Makale Bilgisi | Article Information

Makale Türü | Article Types
Geliş Tarihi | Received
Kabul Tarihi | Accepted
Yayın Tarihi | Published
Yayın Sezonu | Pub Date Season
Sayı | Issue
Sayfa | Pages

Araştırma | Research Article
19 Ekim | October 2024
20 Aralık | December 2024
31 Aralık | December 2024
Aralık | December
8
48-60

Atıf | Citation

Köstepen, M.N. (2024). İslam İktisadı Perspektifinden Sosyal Adalet ve Kalkınma,
Maruf İktisat İslam İktisadı Araştırmaları Dergisi, (8), 48-60.
DOI:10.58686/marufiktisat.1570422

İntihal | Plagiarism | Telif Hakkı | Copyright

Bu makale, iThenticate yazılımınca taranmıştır.
İntihal tespit edilmemiştir
This article has been scanned by iThenticate. No
plagiarism detected.
Yayıncı | Published by
Maruf Eğitim Araştırma ve Dayanışma Vakfı
Maruf Education Research and Solidarity Foundation

Yazarlar dergide yayınlanan çalışmalarının telif
hakkına sahiptirler ve çalışmalarını
CC BY-NC 4.0 lisansı altında yayımlanır.
Author(s) publishing with the journal retain(s) the
copyright to their work licensed under the
CC BY-NC 4.0.

Etik Beyan | Ethical Statement

Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların
kaynakçada belirtildiği beyan olunur. | It is declared that scientific and ethical principles have been followed while
carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited (Meliha Nur Köstepen).

İslam İktisadı Perspektifinden Sosyal Adalet ve Kalkınma

Öz

Ekonomik büyüme ve kalkınma, modern toplumların refahını artırma ve yaşam kalitesini iyileştirme hedeflerinde merkezi bir öneme sahiptir. Ancak kalkınma, yalnızca ekonomik göstergelerdeki artışla sınırlı olmayan, toplumsal eşitlik, sosyal adalet ve bireylerin hem maddi hem de manevi ihtiyaçlarının karşılanmasını kapsayan bütüncül bir süreçtir. Bu bağlamda, sosyal adaletin sağlanması, kalkınmanın sürdürülebilirliği ve toplumların uzun vadeli istikrarı açısından önemli bir unsurdur.

Bu çalışma, İslam ekonomisinin kalkınma perspektifinde, sosyal adaletin ekonomik ve toplumsal boyutlarını ele almaktadır. İslam ekonomisinin temel ilkelerinden olan zekât, faiz yasağı ve kaynakların adil dağıtımına yönelik prensipler, yalnızca gelir eşitsizliğinin azaltılmasını değil, aynı zamanda ekonomik faaliyetlerin etik ve manevi değerlerle bütünleşmesini sağlamayı amaçlamaktadır. Böylelikle bireylerin ekonomik çıkarları ile toplumsal dayanışma arasında bir denge kurulması hedeflenmektedir.

Bu çerçevede, İslam ekonomisinin temel ilkelerinin kalkınma politikalarına entegre edilmesi, ekonomik eşitsizliklerin azaltılması ve sosyal uyumun pekiştirilmesi noktasında yenilikçi ve sürdürülebilir bir model sunabileceği değerlendirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Sosyal Adalet, Ekonomik Büyüme, Ekonomik Kalkınma, İslam Ekonomisi, Zekat.

JEL Sınıflandırması: O10, Z120, I130

Social Justice and Development from the Perspective of Islamic Economics

Abstract

Economic growth and development hold a central position in the goals of enhancing the well-being and improving the quality of life in modern societies. However, development is a holistic process that transcends mere increases in economic indicators, encompassing social equity, social justice, and the fulfillment of individuals' material and spiritual needs. In this context, ensuring social justice emerges as a critical element for the sustainability of development and the long-term stability of societies.

This study examines the economic and social dimensions of social justice within the development perspective of Islamic economics. The core principles of Islamic economics—such as zakat, the prohibition of interest, and the equitable distribution of resources—aim not only to reduce income inequality but also to integrate ethical and spiritual values into economic activities. In doing so, it seeks to establish a balance between individual economic interests and societal solidarity.

Within this framework, it is evaluated that integrating the fundamental principles of Islamic economics into development policies could provide an innovative and sustainable model for reducing economic inequalities and strengthening social cohesion.

Keywords: Islamic Economics, Social Justice, Development, Economic Growth, Zakat.

JEL Classification: O10, Z120, I13

Giriş

Günümüz dünyasında ekonomik büyüme ve kalkınma, birçok ülkenin ve toplumun temel hedefleri arasında yer almaktadır. Ancak, bu kavramlar sadece rakamsal artışlarla değil, aynı zamanda yaşam standartlarının yükseltilmesi ve adaletli gelir dağılımıyla ilişkilendirilmektedir. Ekonomik büyüme, sadece niceliksel bir artış ifade ederken, ekonomik kalkınma kalite ve refahı artırmayı hedeflemektedir.

İktisadi büyüme ve kalkınma sağlanırken, adalet kavramı önem arz etmektedir. Zenginliğin ve kaynakların adil bir şekilde dağıtılması ile toplumsal refahın sağlanmasını amaçlanmaktadır. İslam iktisadında, bireylerin ve toplumların maddi zenginliğe ulaşması, ancak adalet ve denge ilkelerine bağlı kalmalarıyla anlam kazanmaktadır. Zekât, sadaka ve faiz yasağı gibi İslam ekonomisinin ilkelerini ve uygulamalarını oluşturan kavramlar toplumsal dayanışmayı teşvik ederken, gelir dağılımındaki uçurumları azaltarak yoksulluğun önüne geçmeyi hedeflemektedir. Bu çerçevede İslam iktisadı, bireysel kazancı gözetirken, aynı zamanda toplumun ortak refahını artırmayı ilke edinmiştir.

Üretimin, toplumun ihtiyaçlarını karşılamaya yönelik olması ve sosyal dayanışmayı artıracak şekilde düzenlenmesi İslam iktisadının temel amaçlarından biridir. Müslümanların helal yollardan mal kazanmaları gerekmektedir ve bu durum Kitabü'l-Kesb'te "iktisab" olarak tanımlanmaktadır. Bireyler, rızık veren Allah'tır ayetini¹ esas alan bir yaşam sürdürmelidir. Allah rızık verecektir düşüncesiyle, çalışmadan rızık beklemek yanlıştır. Müslüman bir kişi bu anlayışı benimsemeyen kişidir. Rızık Allah'ın vereceğine iman etmiş bir Müslüman'ın, rızık ulaşmak için gerekenleri yerine getirmesi gerekmektedir. Dünya hayatının düzenli ve etkili şekilde devam edebilmesi buna bağlıdır. Kullar üzerine düşeni yapmalı ve çalışarak helal yoldan kazanç elde etmenin yollarını aramalıdır (eş-Şeybani, 2019: 50).

İslam İktisadında tüketim, ihtiyaçların karşılanması sınırları içinde, itidalli ve İslam'ın ilkelerine göre yapılandırılmalıdır. Lüks tüketim ve israf hem bireysel hem de toplumsal refahın devamlılığını tehlikeye atan unsurlar olarak görülmekte ve hoş karşılanmamaktadır. Tüketimde ölçülülük, İslam iktisadının iktisad yani orta yol ilkesine dayalı olarak, toplumsal kaynakların adil paylaşımına hizmet eden bir gereklilik olarak öne çıkmaktadır. Böylelikle, bireysel ve toplumsal düzeyde ihtiyaçların sürdürülebilir bir şekilde karşılanması amaçlanmaktadır (Durmuş, 2022: 9-17).

Toplumlarda sosyal adaletin sağlanması, çoklu dinamiklerin etkileşimde olduğu karmaşık bir süreçtir. Bu bağlamda, nitelikli eğitim imkanlarının sağlanması, adil ve eşitlikçi istihdam fırsatlarının oluşturulması, güçlü sosyal güvenlik sistemlerinin tesis edilmesi, ekonomik eşitliğin sağlanması ve refah devleti anlayışının benimsenmesi, sosyal adaletin inşa edilmesi açısından kritik önem taşımaktadır. Sosyal adaletin eksiksiz bir şekilde sağlanabilmesi yalnızca ekonomik dengesizliklerin azaltılmasıyla sınırlı kalmamalı; bireylerin kültürel, toplumsal ve psikolojik ihtiyaçlarının da dikkate alınması gerekmektedir. Bu perspektife dayanarak sosyal kalkınma, bir toplumun yalnızca ekonomik ilerlemesini değil, aynı zamanda sosyal, kültürel ve manevi boyutlarını da içeren geniş kapsamlı bir kalkınma yaklaşımını ifade etmektedir. Sosyal kalkınma, bireylerin yaşam standartlarını iyileştirmeyi hedeflerken toplumsal eşitsizlikleri azaltmak ve tüm bireyler için eşit erişim fırsatları oluşturmak amacını taşımaktadır. Aynı zamanda sosyal dayanışmanın güçlendirilmesi ve sürdürülebilir kalkınmanın desteklenmesi açısından da önemli bir temel oluşturmaktadır (Doğruca, 2015: 185-197).

Ekonomik büyüme ve kalkınma, modern ekonomilerin en önemli analiz alanları arasında yer almakta ve toplumların refah düzeylerinin artırılması amacıyla sıkça tartışılmaktadır. Ekonomik büyüme, bir ülkenin belirli bir zaman diliminde ürettiği mal ve hizmetlerin toplam değerindeki artış ifade ederken; ekonomik kalkınma, bu büyümenin niteliğine, sürdürülebilirliğine ve toplumsal refah üzerindeki etkilerine odaklanmaktadır. Dolayısıyla ekonomik büyüme, nicel bir artış olarak değerlendirilirken, kalkınma, bu artışın bireyler ve toplum üzerindeki niteliksel etkilerini ele alır. Bu bağlamda, ekonomik büyüme ve kalkınmanın kesişim noktaları, ülkelerin stratejik politika oluşturma süreçlerinde hayati bir rol oynamaktadır (Özcan, 2011: 104-114).

Geleneksel ekonomik yaklaşımlar, ekonomik büyüme ve kalkınmayı, genellikle piyasa odaklı araçlarla ele alırken, kalkınma ekonomisi gibi disiplinler, bu süreçlerin toplumsal, çevresel ve kültürel boyutlarını da dikkate almaktadır. Özellikle gelir dağılımı adaletsizliği, yoksulluk ve işsizlik gibi yapısal sorunların çözümü, ekonomik büyüme ile kalkınmanın birlikte ele alınmasını zorunlu kılmaktadır. Kalkınmanın yalnızca ekonomik göstergeler üzerinden değerlendirilemeyeceği gerçeği, sosyal adalet, eğitim, sağlık ve çevre gibi boyutların da kalkınma kavramına entegre edilmesi gerektiğini ortaya koymaktadır (Hamitoğulları, 1985: 289-291).

1 Zâriyât Suresi 58. ayet

Büyümenin kalkınmaya dönüşmesi, büyümenin niteliği ve bu süreçte uygulanan politikalarla doğrudan ilişkilidir. Eğer büyüme, sadece belirli bir zümrenin zenginleşmesini sağlıyor ve toplumsal eşitsizlikleri artırıyorsa, kalkınmadan söz etmek mümkün gözükmemektedir. Bu noktada gelir dağılımındaki adaletsizlik, sosyal huzursuzluklara yol açabilir ve kalkınma hedeflerini tehlikeye atabilir. Bu noktada İslam ekonomisinin kalkınmaya yönelik yaklaşımı, bireysel çıkarların toplumsal refahın önüne geçmesini engelleyen bir ahlaki çerçeve sunmaktadır. İslam ekonomisi, kaynakların adil ve etkin bir şekilde dağıtılmasını, toplumsal refahın önceliklendirilmesini ve ekonomik faaliyetlerin insani değerlere uygun şekilde yürütülmesini vurgulamaktadır. “Homo Islamicus” kavramı, bireylerin ekonomik faaliyetlerinde ahlaki sorumluluklarını göz önünde bulunduran bir ideal sunarken, bu anlayış kalkınmanın hem maddi hem de manevi boyutlarını içermektedir.

Günümüz küresel ekonomik yapılarındaki adaletsizliklerin derinleşmesi ve mevcut kalkınma politikalarının yetersizliği bağlamında giderek arttığından, İslam iktisadı perspektifinden sosyal adalet ve kalkınma konusundaki bir çalışmaya ihtiyaç duyulmuştur. Dünya genelinde, sosyal eşitsizlikler, gelir adaletsizliği, yoksulluk sorunları daha belirgin ve çözülmesi zor bir hal almakta, bu da mevcut ekonomik sistemlerin ve kalkınma stratejilerinin sınırlılıklarını gözler önüne sermektedir. Bu noktada, geleneksel ekonomik modellerin ve kalkınma teorilerinin, adalet, eşitlik ve diğer temel insani değerleri yeterince kapsamlı bir şekilde ele almadığı düşünülmektedir. İslam iktisadı, ekonomik büyüme ve kalkınmayı yalnızca maddi zenginlik birikimi olarak değerlendirmemekte, aynı zamanda insani değerler, adalet, sosyal sorumluluk ve etik etrafında şekillenen bütüncül bir yaklaşım sunmaktadır. Bu çerçevede, İslam iktisadı perspektifinden sosyal adalet ve kalkınma konularının ele alınması, yalnızca teorik bir katkı sağlamakla kalmayıp, aynı zamanda bu alandaki literatüre yeni bir bakış açısı kazandırmayı amaçlamaktadır.

Bu çalışmada ekonomik büyüme ve kalkınma kavramları, İslam ekonomisi perspektifinden ele alınacak; sosyal adalet, adil gelir dağılımı ve toplumsal dayanışma gibi temel ilkeler üzerinden incelenmeye çalışılacaktır. Ayrıca, kalkınmanın yalnızca ekonomik göstergelerle değil, toplumsal ve manevi boyutlarla nasıl bütünleşmesi gerektiği üzerinde durulacaktır. Bu bağlamda çalışmanın amacı, kalkınma süreçlerine İslam ekonomisi perspektifinden adil gelir dağılımının sağlanmasıyla kalkınmanın sağlanacağı sonucuna varmak ve sosyal adalet noktasında kalkınma için öneriler ortaya koymaktır.

Literatürde sosyal adalet ve kalkınma konuları uzun zamandır tartışılmakta olup, bu konulara farklı ekonomik sistemlerden bakılmaktadır. Geleneksel kalkınma teorileri, genellikle ekonomik büyümeye ve üretim faktörlerinin verimliliğine odaklanmışken, sosyal adaletin sağlanması ve dağıtımın adil olması gibi etik değerler genellikle göz ardı edilmiştir. Sosyal adaletin sadece ekonomik eşitsizliklerin düzeltilmesiyle sınırlı kalmadığı, aynı zamanda bireylerin temel haklarına saygı gösterilmesi ve toplumun genel refahının artırılması gerektiği, modern kalkınma literatüründe giderek daha fazla vurgulanması beklenmektedir.

Ersin ve Yıldırım (2015), Necmettin Erbakan’ın Manevi Kalkınma Söyleminin İslam Ekonomisi İçerisindeki Yeri ve Sosyal Sermaye ile Asimetrik Bilgi Konularıyla İlişkisi konusunu çalışmıştır. İslam iktisadının geçerli olduğu bir sistemde asimetrik bilgi sorununun olmadığı ve sosyal sermaye artırımının olduğu sonucuna varmışlardır.

Durmuş, Er, Harunoğulları (2022), Sosyal Adaletin Sağlanmasında Katılım Bankacılığının Rolü başlıklı çalışmayı ortaya koymuşlardır. Sosyal adalet konusunu katılım bankaları açısından değerlendirmişlerdir. Çalışma sonucuna göre, katılım bankalarından beklenen sosyal adalet rolünün pratikte gösterdikleri performansları arasında farklılık olduğu tespit edilmiştir.

1. Ekonomik Büyüme ve Kalkınma

Ekonomiler, canlılar gibi büyüme göstermektedir. Ancak, bu büyüme süreci, ülkeler arasında farklı oranlarda ortaya çıkmaktadır. Bu farklılıklar ise ülkelerin doğal kaynakları, sermaye birikimi, işgücü ve teknoloji düzeyi gibi çeşitli faktörlere bağlı olarak şekillenmektedir. Ekonomik büyüme ve kalkınma, bir ülkenin ekonomik başarısını değerlendirme açısından makroekonomik düzeyde önemli göstergeler arasında yer almaktadır. Bu iki kavram, gelişmiş ülkeler başta olmak üzere tüm ülkeler için kritik ve dikkate alınması gereken unsurlar arasında değerlendirilmektedir. Ekonomik büyüme, üretilen mal ve hizmet toplamının yükseltilmesi ve ülkelerin üretimindeki veya kişi başı gelirden görülen artış olarak tanımlanmaktadır (Yıldırım & Gökçürk, 2004: 117-123).

Ekonomik büyümenin ölçülmesinde genellikle reel GSYH’nin nüfus sayısına bölünmesi yoluyla hesaplanan kişi başına düşen reel GSYH büyüme oranı kullanılmaktadır. Bu yöntem, bir ülkenin ekonomik performansını bireylerin refah seviyeleri açısından

dan değerlendirmek için yaygın olarak tercih edilmektedir. Kişi başına düşen GSYH, ekonomik büyümenin nüfus değişkenini dikkate alarak analiz edilmesini sağlamakta ve bu nedenle daha adil bir karşılaştırma imkânı sunmaktadır (Yıldırım, 2011). Yapılan açıklamalar ışığında ekonomik büyüme, “Kişi başına düşen reel üretim düzeyindeki sürekli artış” olarak tanımlanmaktadır. Bu artışın büyüme olarak kabul edilebilmesi için, geçici değil sürekli bir nitelik taşıması gerekmektedir. Sürekli büyümenin sağlanabilmesi, ülkenin uzun vadede üretim kapasitesinin genişlemesi veya kaynakların daha verimli ve etkin bir şekilde kullanılabilmesiyle mümkün olmaktadır (Kibritçiöğlu, 1998: 206-207).

Pek çok ekonomist, ekonomik büyümeyi üretim kapasitesindeki artış olarak ifade etmektedir. Ancak ekonomik büyüme bir süreç olarak değerlendirildiğinde, fiziksel ve beşeri sermayenin birikimi, teknolojik yenilikler, nüfus dinamikleri, coğrafi koşullar, iklim özellikleri, kültürel ve kurumsal unsurlar, demokrasi seviyesi, gelir eşitsizliği, kamu politikaları ve makroekonomik istikrar gibi unsurlar bu süreci doğrudan etkilemektedir. Aynı zamanda, bu faktörler arasındaki etkileşimler de ekonomik büyümeye dolaylı bir şekilde yön vermektedir (Eğilmez & Kumcu, 2004: 101-102).

Ekonomilerin gelişmişlik düzeyleri ve ekonomik yapıları ne kadar farklı olursa olsun, sınırlı kaynakların verimli bir şekilde kullanılması bir zorunluluk teşkil etmektedir. Kaynakların tam kapasite ile değerlendirilmesi makroekonominin, kıt kaynakların etkili bir biçimde yönetilmesi mikroekonominin, ekonomik büyüme ise kalkınma ekonomisinin başlıca odak noktalarını oluşturmaktadır (Berber, 2006: 87-92).

Yaşam standartlarının iyileştirilmesi, tüm ülke ekonomileri için kritik bir hedef oluşturmaktadır ve bu hedefe ulaşmanın en temel yolu, ekonomik büyümenin gerçekleştirilmesidir. Ekonomik büyüme, bir ülkenin refah düzeyini analiz etmek için üretim, tüketim, çıktı seviyesi, sermaye birikimi ve gelirdeki tüm değişimleri yansıtmaktadır ve bu unsurlardaki değişiklikler, büyüme sürecinin önemli göstergeleri olarak kabul edilmektedir. Ekonomik büyüme, istihdamın çoğalmasını, işsizlik oranlarının azalmasını, sermaye birikiminin artmasını, reel üretim ve gelir seviyelerinin yükselmesini sağlamaktadır ve bu süreç, toplumsal refahın artmasına katkı sunmaktadır (Hudson, 2015: 276-280).

Ekonomik kalkınma, temelde insanlık tarihindeki ekonomik koşulların zaman içinde nasıl değiştiğini ve bu değişimi sağlamak için hangi adımların atıldığını göstermektedir. Ancak, insanoğlunun yaşam koşullarını iyileştirme isteği ve daha yüksek yaşam standartlarına ulaşma arzusu, bu dar kapsamlı tanımın ötesine geçmeyi gerektirmektedir. Dolayısıyla, ekonomik kalkınma tanımına sadece ekonomik şartlar değil, aynı zamanda bu şartların büyük ölçüde belirleyici olduğu, insanoğlunun karşılaştığı zorluklar, acılar, açlık, hastalıklar, eğitim seviyesi, haklar ve özgürlükler gibi unsurlar da dahil edilmelidir. Buna ek olarak, bireylerin kültürel yeterlilikleri ve eksiklikleri gibi yaşamla ilgili diğer unsurlar da kalkınma sürecine dahil edilmekte ve bu unsurlar, kalkınmanın şekillenmesinde önemli bir rol oynamaktadır (Ragab, 2002: 124-130).

Kalkınma ekonomisi çoğunlukla yoksullukla mücadele eden ve alt gelir grubunda olan ülkelere odaklanmaktadır. Gelişmekte olan ülkelerin yoksullukla mücadelesinde ve belirli bir düzeye ulaşma noktasında kalkınma ekonomisinin önemli yeri bulunmaktadır. Kalkınmada amaç, dezavantajlı durumda ülkelerin gelir düzeyinin artırılmasının sağlanması ve refah seviyesine ulaşabilmesidir. Bu da sosyal adaletin sağlanmasıyla gerçekleşebilecektir. Ekonomik kalkınma, niceliksel artışlardan ziyade niteliksel gelişmelere odaklanmakta, elde edilen mal ve hizmetlerin ne şekilde dağıldığı ve toplumu ne şekilde etkilediği noktasını ele almaktadır (Özcan, 201: 104-114).

Ekonomik büyüme ile ekonomik kalkınmanın farkı, ekonomik büyüme miktar olarak artışı ifade ederken, ekonomik kalkınma kalite ve yaşam standardı gibi nitel faktörlere odaklanmasıdır. Ekonomik büyüme rakamsal olarak gelişmeyi ifade ederken kalkınma, “Bir ülkenin üretim yapısının yüksek katma değerli ürünler üretecek biçimde dönüştürülmesi ve ortaya çıkan ürünün o toplumu oluşturan gelir grupları arasında adaletli bir şekilde dağıtılarak yaşam standartlarının (refah düzeylerinin) yükseltilmesidir.” şeklinde tanımlanmaktadır (Kaynak, 2011: 20-23). Ekonomik kalkınma bir ülkenin veya toplumun tümünden gelişime ve iyileşmeyi ifade etmektedir. Kalkınma, yaşam düzeyinin artmasına teknolojik gelişmelerin ilerlemesine, ulaşım ağlarının belirli bir seviyeye ulaşmasına, çocuk ölümlerinin azalmasına, kültürel faaliyetlerinin artmasına, adil gelir dağılımının sağlanmasıyla ilgilenmektedir. Ekonomik büyüme ve kalkınma birbirleriyle ilişkili kavramlar olmasına karşın, büyümenin gerçekleşmesi için kalkınma şartı aranmamaktadır. Kalkınmanın sağlanabilmesi için ise büyümenin gerekliliği göz ardı edilmemesi gereken bir durumdur. Dolayısıyla, her ekonominin büyümesi kalkınmış olduğu anlamına gelmez, ancak kalkınan bir ülke ekonomik büyümeyi çok daha kolay elde edebilir (Yıldız & Topuz, 2011: 210-213).

2. Sosyal Kalkınma

İslam inancına göre dünya üzerindeki her şey insanın yararı ve ihtiyacına yönelik olarak yaratılmıştır. İnsanlık için geliştirilen bilim dallarının da bu amaca hizmet ettiği göz önünde bulundurulduğunda, iktisat bilimi de bireylerin daha konforlu, daha refah içinde bir yaşam sürdürmelerini sağlamaktadır. Bu noktada göz ardı edilmemesi gereken noktalardan biri de üretim ve tüketim kavramlarıdır ki hem klasik iktisadın hem de İslam İktisadının temelini oluşturmaktadır. Üretim ve tüketim insanlar içindir, insan yoksa bu faktörler de anlamını kaybedecektir. Üretim ve tüketimin nasıl ve ne şekilde yapıldığı da önem arz etmektedir. Klasik iktisadın “Kıt kaynaklarla, sınırsız ihtiyaçların karşılanması” tanımına bakıldığında, insanları tüketim çılgınlığına sevk eden, onları hiper-tüketici yapan ve hep daha fazlasını tüketmek için teşvik eden kapitalizmin kâr elde etme arzusu göz önüne gelmektedir (Yeldan, 2019: 195-197). Daha çok üretim, insan ve toplum odaklı olan İslam İktisadına bakıldığında, klasik iktisat tanımıyla taban tabana zıt bir tanım görülmektedir. Çünkü kaynaklar kıt değildir, henüz keşfedilmemiş denebilir fakat Allah indinde sınırlı olan, kıt olan hiçbir şey bulunmamaktadır. Bununla beraber, insanların ihtiyaçlarının sonsuz olması da Müslüman bir kişiye yakışmamaktadır. Müslüman bir kişi kaynakların israfına sebebiyet vermeden harcamalarını yapan kişidir. Bu yönüyle İslam İktisadı, klasik iktisattan ayrılmaktadır. İslam iktisadı, bireylerin ve toplumun maddi faydasını maksimize etmekten ziyade, insanların maddi kaynaklara olan bağımlılığını azaltmaya çalışmaktadır.

Türkiye tarihinde önemli rolü olan bilim insanı Necmettin Erbakan, toplum ve ülke sorunlarının çözülebilmesi noktasında İslam düşünce ve değerleriyle örtüşen fikirleriyle tanınmaktadır. Necmettin Erbakan hem maddi kalkınma hem de manevi kalkınma üzerinde durmakta ve bunu dile getirmektedir. Maddi kalkınma noktasında üretimin artırılmasını destekleyen Erbakan, manevi kalkınma noktasında da İslam perspektifinde verilen eğitimleri desteklemekte tam anlamıyla kalkınmanın gerçekleşebilmesi için bu ikisinin bir arada gerçekleşmesini savunmaktadır. Manevi anlamda noksan toplumlar, bireyselci yaklaşımla hareket ederek, toplumsal çıkarı göz ardı etmektedirler. Bilinçli bir Müslüman, dininin emir ve yasakları konusunda hassas davranan ve hayatını İslam çerçevesinde yaşayan bireyler olarak tanımlanabilmektedir. Bu noktada Erbakan, manevi bir kalkınmanın gerçekleşmesi için sadece Müslümanlığın yeterli olmadığını, bilinçli Müslüman olmanın gerekliliğini vurgulamaktadır (Erbakan, 2014: 349-356).

Şeybani, Kitabü'l-Kesb'te “kesb” kelimesinin “*helal yollardan mal elde etme*” manasında kullanıldığını belirtmektedir. Dolayısıyla Müslüman kişinin, elde edilme şekline bakmaksızın değil, helal yollardan mal elde etmeye odaklanması gerekmektedir (eş-Şeybani, 2019). İslam'da yasaklanmış yollardan elde edilen servet de maddi ve manevi kalkınmanın önünde engel teşkil etmektedir. Müslüman bir kişinin iktisadi kararlarını verirken, hem dünyada hem de ahirette mutlu olabilmek adına İslam'ın gerekliliklerine ve yasaklarına göre hareket etmesi gerekmektedir. Bu denge düşüncesi İslam Ekonomisi literatüründe “homo islamicus” kavramıyla da tanımlanmaktadır. Ayette de geçtiği gibi “*Allah'ın emirlerine sarılan ve ayrılmayan.*” Müslüman kimliği ile yaşamaya gayret göstermelidir. Bu anlayışa göre yaşamaya çalışan insanın, kendini geliştirmesi, Allah'ın emirlerini kavraması ve kavradığı bilgileri de hayatına yansıtması gerekmektedir. Bahsi geçen bu Müslüman kişi, iktisadi tutumlarını bireysel değil, toplum menfaatinin maksimize etmeye çalışmalıdır. İslam ekonomisini diğer ekonomik sistemlerden ayıran nokta da bu olmaktadır (Ersin & Yıldırım, 2015: 207-210). Hamid Hosseini homo-islamicusu, “*Adil, hayırsever, toplumsal bakımdan sorumlu, çabuk ve kolay kazançların çekiciliğinden uzak durmayı başaran ve böylece de toplumun çıkarlarını kollayan, müsrif olmayan bir idealdir.*” şeklinde tanımlamaktadır (Hamid, 1992: 98-100).

İslam ekonomisi ahlaki değerleri öncelemektedir. Toplumun menfaatinin, bireysel çıkarlara göre daha mühim olduğunu düşünmektedir. Dolayısıyla İslam'ın ilke ve prensipleri kişilerin iktisadi davranışını ve hayatını belirlemektedir. Homo Islamicus, kişinin bir karşılık beklemeden, yaptığı eylem neticesinde bir bencilce davranışlardan uzak durarak toplumun menfaatine yönelik gösterilen bir tutum olarak da ifade edilebilir. Bu dilimizde diğerkâmlık olarak da adlandırılmaktadır (Kuzulu, 2023: 245-248).

Kalkınmanın sağlanması için hem şimdiki nesli hem de gelecek nesli düşünerek hareket etmek gerekmektedir. Bugünkü neslin yaşamış olduğu hayatı, gelecek nesillerin de asgari düzeyde yaşayabilmesi gerekmektedir. Herkesin eşit fırsatlara sahip olması ve hakların korunması noktasında sosyal adaletin müzakere edilmesi gerekmektedir (Yıldırım, 2011: 2-3).

Kaynakların etkin şekilde kullanılması ve dağıtılması sosyal adaletin bir sonucu olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu sayede toplumda yaşayan fertlerin her açıdan emniyette ve eşit şekilde yaşam sürdürmesi amaçlanmaktadır (Bell, 2007: 109-111). Sürdürülebilir bir iktisat politikasının gerçekleşmesi için adaletli bir üretim yöntemlerinin sağlanması gerekmektedir. Bu

2 Âl-i İmrân suresi 103.ayet

politikaların sağlanması da kalkınmanın sağlanması noktasında önemli görülmektedir. Sosyal adaleti sağlayacak politikalar üretilmediğinde, zenginler daha zenginleşecek, fakirler de daha fakirleşecekler. Buna bağlı olarak da gelir düzeyi artan kişilerin göçleri başlayacak, ülke dinamikleri bozulacak, toplum demoralize olacak ve kalkınmanın sağlanmasına zeval gelecektir. Ancak sosyal adalet bağlamında kalkınmanın gerçekleşmesiyle daha huzurlu insanlar ve toplumların inşası öngörülmektedir. Manevi boyutu eksik olarak saf iktisadi bir kalkınma beklemek mantıksal olarak makul görünüyorsa da İslam Ekonomisi açısından tam anlamıyla kalkınmanın gerçekleşmesi mümkün görülmemektedir (Nakvi, 2000: 174-180).

İslam ekonomisi perspektifinden ekonomik büyüme, yalnızca mal ve hizmet üretiminde bir artış olarak tanımlanmakla kalmayıp, aynı zamanda toplumsal refahın, adaletin ve kalkınmanın sağlanmasına yönelik bir süreç olarak ele alınmaktadır. Ekonomik büyüme, kişi başına düşen gelirin süreklilik arz eden bir şekilde arttığı bir olgu olarak ifade edilmekte ve bu artış, insanların yaşam standartlarını yükseltmekte, daha kaliteli bir eğitim alabilmelerini sağlamakta, sağlık koşullarında iyileşmeler meydana getirmekte ve sosyal hizmetlere daha kolay erişim imkânı sunmaktadır. İslam ekonomisi bağlamında, büyüme sadece bireysel kazançla değil, toplumsal adaletle de doğrudan ilişkilidir. Bu doğrultuda, ekonomik büyümenin amacı, toplumun tüm bireylerine eşit fırsatlar sunmak ve kaynakların adil bir şekilde dağıtılmasını sağlamaktır.

Sonuç olarak, ekonomik büyüme, toplumların refah seviyelerini yükseltmekte, toplumsal adaletin sağlanmasında önemli bir rol oynamakta ve kalkınmanın sürdürülebilirliğini temin etmektedir. İslam ekonomisi bağlamında büyüme, maddi kalkınmanın ötesinde, toplumsal dengeyi ve eşitliği teşvik etmeyi amaçlamakta ve toplumların ortak yararına yönelik bir süreç olarak şekillenmektedir. Bu perspektif, ekonomik büyümenin sadece sayısal bir artış değil, aynı zamanda toplumsal huzurun ve adaletin sağlanmasında belirleyici bir unsur olduğuna işaret etmektedir (Lewis, 2013: 165-170).

3. Sosyal Adalet

Sosyal adalet, toplumda var olan eşitsizliklerin çözüme kavuşturulması ve ekonomik anlamda dezavantajlı olan kesimlerin daha güçlü kesimler altında ezilmemesi ve korunması olarak tanımlanmaktadır (Özdemir, 2007: 65-70). Kişilerin yaşadıkları toplumda, kendilerine yakışır ve minimum hayat standardında yaşamalarının sağlanması, haklarının korunması ve gözetilmesi gerekmektedir. Sosyal adaletin tesis edilmesiyle bireyler için gerekli fayda adaletli şekilde dağıtılmış olacaktır.

İslam düşüncesi, kişileri, toplumları, kâinatı ve sonraki nesilleri de içine alan kapsamlı bir bakış açısına sahiptir. İnsanların sosyal hayatının şekillenmesinde, karşılıklı yardımlaşma ve dayanışma içerisinde yaşanması noktasında sosyal adaletin inşasını sağlamaktadır. Mülkiyet, miras ve zekat gibi hakların varlığı sosyal adaletin varlığına kesin olarak işaret etmektedir. Allah'ın yaratmış olduğu kaynakların toplumun her kesiminin faydasına olacak şekilde ve herhangi bir adaletsizlik olmadan kullanılması gerekmektedir. Allah, evreni kusursuz bir ölçüde ve adaletli biçimde yaratmıştır.³ İslam toplumu düzeni, kamu düzeninin sağlanması, toplumun yaşanılabilir olması ve diğer toplumlarla olan iletişimin sağlanması için elzem olan ilkeleri içermektedir. İslam'da sosyal adalet, insanın hayattaki tüm yönlerini ve temel prensiplerini kapsayan bir adalettir. Ekonomik adaletin dar kapsamından çok daha geniş olan bu kavram, yaşamın her alanını ve tüm iş kollarını içine almaktadır. Üstelik bu adalet anlayışının kapsadığı değerler sadece ekonomik ya da maddi değerlerle sınırlı değildir. Sosyal adalet, tüm değerleri içine alan bir adalet türü olarak karşımıza çıkmaktadır. İslam, bireyler ile toplum arasında fırsat eşitliği ve adalet ilkelerini belirgin ve net bir şekilde ortaya koymaktadır. İnsanların ve toplumların ilerlemesi için çalışmalarını ve çaba göstermelerini teşvik edilmekte ve bireylere yeterli imkân sağlanmasını, adaletin tesis edilmesini ve bu çerçevede gelişim ve büyümelerinin garanti altına alınmasını sağlamaktadır (Kutub, 2014: 145-149).

Haksız kazancın başında gelen faiz uygulaması dinimizce yasaklanmıştır ve faiz, sosyal adaletin sağlanmasına ket vurmaktadır. İslam inancına göre, insanların mallarını haksız yollarla elde etmek ve tüketmek haramdır. Başkalarının mal varlıkları ancak ticaret yoluyla gerçekleşen ve karşılıklı rıza temelinde yapılan alışverişler sonucunda geçerlidir. Bu konuda Kuran-ı Kerim'de ayetler bulunmaktadır. En çok bilinenlerden bir tanesi, "Ey iman edenler, birbirinizin mallarını haram yollardan yemeyin. Ancak aranızda karşılıklı rıza ile gerçekleşen ticaretin hükmü hariç."⁴ şeklinde ifadeler mal varlıklarının korunması ve ticaretin helal koşullarda yapılmasını vurgulamaktadır. Hırsızlık, gasp, rüşvet, faizcilik ve tefecilik, fiyat, aldatma bu haram yolların ve şekillerin önde gelenleri ve yaygın olanlarıdır. İslam'ın sosyal adalet anlayışını ve ekonomik ilişkilerdeki etik kuralları göstermektedir. Ayette, insanların birbirlerinin mallarını haksız olarak almaması ve kazanç elde ederken karşılıklı

3 Bakara Suresi 29. ayet

4 Nisa Suresi 29. ayet

rızaya dayalı adil ticaret yollarını benimsemeleri emredilmektedir. Sosyal adalet çerçevesinde, bu haksız kazanç, sömürü ve toplumsal dengesizliklerin önlenmesini amaçlayan; aynı zamanda bireyin yalnızca kendine değil topluma karşı da sorumlu olduğu bir ekonomik düzeni işaret etmektedir. Böylece, İslam'ın sosyal adaleti sağlama hedefine yönelik kapsamlı bir ahlaki çerçeve sunmaktadır. İslam, bireysel çıkarların toplumsal refahı tehlikeye atmaması gerektiğini savunmakta ve ekonomik faaliyetlerde adaleti öne çıkarmaktadır (Siddiqi, 2004: 98-111)

Kişinin dünyada sahip olduğu özellikleri sebebiyle üstünlüğün İslam'da geçerliliği yoktur. İslam, üstünlüğün yalnızca takvada olduğunu belirtmektedir. Bunlar dışındaki özelliklerin üstünlüğe sebebiyet vermediğini açıkça ortaya koymaktadır.⁵ İslam ekonomisi bağlamında bakıldığında herhangi bir bireyin veya sınıfın diğerinden üstünlüğü yoktur, sınıfsallaşma söz konusu değildir. Aksine yardımlaşma, uhuvvet ve dayanışma söz konusudur. Allah rızık dilediği gibi taksim eder. Ancak sonrasında insanlar servetlerini bireyler arasında adaletli bir şekilde paylaşılmamasının sosyal adaletin eksikliği olarak görülebilmektedir. İslam'a göre Allah, her bireye rızık farklı oranlarda vermektedir ve bu taksimatın Allah'ın mutlak iradesine dayalı olduğu bilinmektedir. Ancak bu farklılık, bireylerin mal ve servetlerini adil bir şekilde paylaşma sorumluluğunu ortadan kaldırmaz. Servet, sadece sahip olan kişinin tasarrufunda değil, aynı zamanda toplumun diğer fertlerinin ihtiyaçlarını da gözeterek paylaşılmalıdır. Bununla beraber Kur'an-ı Kerim'de geçen, *"Allah rızıkı, kiminize kiminizden daha fazla vermiştir. Ancak rızıkı bol verenler, rızıkta eşit olsunlar diye kendi rızıklarını ellerinin altında bulunanlara vermezler. Şimdi Allah'ın nimetini inkâr mı ediyorlar?"*⁶ ayeti İslam'da sosyal adalet kavramını açıklayan ayetlerden biri olarak karşımıza çıkmaktadır. İslam, sosyal adaletin bir gereği olarak toplumda güçlü bir dayanışma ruhu oluşturmayı amaçlamaktadır. Nahl Suresi 71. ayet, Allah'ın rızık taksiminde, bireyler arasında haksızlık ve adaletsizlik olarak algılanmaması gerektiğini, ancak bireylerin Allah'ın bu taksimine uygun olarak ihtiyaç sahiplerine yardımcı olmaları gerektiğini belirtmektedir (Kamali, 2005: 130-134). İslam ekonomisi, bireylerin toplumdaki hak ve sorumluluklarına vurgu yaparak, bireysel refahın yanı sıra toplumsal refahı da gözetmektedir. Bu ayet, kişilerin topluma olan sorumluluklarını hatırlatarak, adil ve dayanışma temelli bir düzenin inşa edilmesi gerektiğine işaret etmektedir. Dayanışma temelli bir düzenin inşa edilmesi noktasında, *"Dünya hayatında onların geçimliklerini biz paylaştık. Bir kısmı diğerini istihdam etsin diye kimini kiminden derecelerle üstün kıldık. Rabbinin rahmeti onların biriktirdiklerinden daha hayırlıdır."*⁷ ayetiyle Allah, Müslümanların birbirlerine ihtiyaç duydukları ve bahsedilen iki grubun iş birliği içinde olmasını emretmektedir. Maddi zayıflığı olan kişiler, maddi zenginliği olan kişilere ihtiyaç duyarlar; aynı şekilde maddi zenginliği olan kişiler de ticaretin ve üretimin gerçekleşmesi ve sürdürülmesi için maddi zayıflığı olan kişilere ihtiyaç duymaktadırlar. Bu Allah'ın takdir etmiş olduğu bir dengedir.

Ekonomik, sosyal ve ticari ilişkilerden hasıl olan neticeler, sosyal adalet ve sınıfsallaşmaya dair bazı işaretler vermektedir. İslam ekonomisi bağlamında bakıldığında toplum arasında ve bireyler arasında bir denge görülmesi beklenmektedir. Bu denge sosyal adaletin sağlanması noktasında önem arz etmektedir. Bu durum kişilerin haklarını koruma altına alırken, aynı zamanda bireyin de topluma karşı olan sorumluluğuna ve toplumun menfaatine zarar veren ekonomik davranışlarda bulunmaması gerektiğini vurgulamaktadır (Mevdudi, 2014: 211-215).

İslam Ekonomisini, ana akım iktisat anlayışından ayıran farklardan biri de İslam Ekonomisinin temerküz ekonomisi değil, bir dağılım ekonomisi olmasıdır. Dağılım ekonomisi, servetin bir merkezde toplanmamasını ve hak sahiplerine dağıtılmasını ifade etmektedir. Burada ifade edilen hak sahipliği noktasında bir açılım getirmek gerekmektedir. Ferdî olan bir servette nasıl oluyor da başka kişilerin de hakkı olabiliyor? Diye düşünüldüğünde *"Onların mallarında muhtaç ve yoksullar için bir hak vardı, onu verirlerdi."*⁸ ayeti bunu açıklamaktadır. İnsanların sahip olmuş oldukları servet, kendilerine ait olduğu görülüyor olsa da kişilerin topluma karşı bir sorumlulukları bulunmaktadır. İnsanlar, çalışarak ve emek vererek servet elde etmektedirler. Fakat elde ettikleri mallar ve kazançlar yalnızca Allah'ın takdiriyle kendilerine verilmiştir ve emanet hükmündedir. İslam, servetin sadece bir grup insanda yoğunlaşmasını engellemeye çalışmaktadır. Zekâtın verilmesi ve faizin kaldırılması ile toplumdaki eşitsizlikler azalacak, adil ekonomik düzen oluşması mümkün olacaktır. Adil bir ekonomik düzenin bu minvalde sağlanacağı düşünülmektedir. İslam'ın sosyal adalet anlayışı, bireylerin ekonomik özgürlüğünü kısıtlamadan adil bir düzen kurmayı hedeflemektedir. Bu bağlamda, mal ve kazanç sahiplerinin zekât ile topluma katkı sağlaması, mal varlığının belirli bir kısmının ihtiyaç sahiplerine aktarılması gibi uygulamalar, toplumda ekonomik dengelerin korunmasını sağlamaktadır (Chapra, 2008: 100-105)

5 Hucurât Suresi 13. ayet.

6 Nahl Suresi 71. ayet

7 Zuhruf Suresi 32. ayet

8 Zâriyât Suresi 19. ayet

Sosyal adaletin sağlanması, sosyal eşitsizliklerin giderilmesiyle mümkün olmaktadır. Bu da sosyal yardımlaşma ile sağlanmaktadır. Sosyal yardımlaşmanın başında Allah'ın emri olan zekât gelmektedir. Servet sahiplerinin, varlıklarının bir kısmını toplumsal sorumluluk olarak, zekât, sadaka ve infak gibi yollarla muhtaçlara aktarmaları gerekmektedir. Bu, yoksulluk ve gelir eşitsizliğinin önlenmesi için bir mekanizma olarak görülmektedir. Zekât, terim olarak "Kur'an'da belirtilen sınıflara sarf edilmek üzere dinen zengin sayılan Müslümanların malından alınan belli payı ifade eder." (Erkal, 2013). Zekâtın, her yıl belirli bir oranın toplumsal ihtiyaçlara ve sosyal hayata katkı sağlamak için verilmesi gerekmektedir. Böylece toplumsal refahın artırılması ve dezavantajlı kesimin temel ihtiyaçlarının karşılanması hedeflenir. Ayet yalnızca maddi zenginliği değil, aynı zamanda toplumsal sorumluluğu da öğütmektedir. Mallarda hakları bulunan kişilerin göz önünde bulundurulmasıyla zekât, toplumsal barışın ve adaletin sağlanmasında kritik bir rol oynamaktadır.

Kur'an ve Sünnet'te zekât kavramına yapılan atıf sadece bu kelime ile sınırlı değildir. Kişinin sosyal sorumluluğu, çevresindeki yetim, yoksul ve ihtiyaç sahiplerine karşı duyarlı olması da değişik vesileyle işlenmektedir. Medine döneminde inen ayetlerde ahlâk ve sosyoekonomik konuların çoğunlukta olduğu görülmektedir. Zekât da bu konuların odağında yer almaktadır (Erkal, 2013).

Zekât, bireyleri bencillikten arındırarak topluma karşı sorumluluklarını yerine getirmeye yönlendirmekte, kişilerin sahip oldukları zenginlik ve nimetlere karşı duyarlı olmalarını sağlamaktadır. Aynı zamanda malın paylaşılması, bireylerin sahip oldukları şeylere daha az bağlanmalarını sağlamakta ve Allah'a karşı duyguları da güçlendirmektedir. Zekât, bireysel arınmayı sağlamakla beraber, toplumun sağlıklı bir şekilde gelişmesine de katkı sağlamaktadır (Ayuniyyah, 2018: 123-127). Toplumda zenginlerin ve fakirlerin bir arada bulunması gayet doğal olmakla beraber, bu farklılığın toplumun yaşanılabilir halden uzaklaşmamasını sağlaması gerekmektedir. Bu iki toplum arasında herhangi bir düşmanlık, kutuplaşma ve gerilimin ortaya çıkmaması için etkili yöntemlerden biri zekât olarak görülmektedir. Zekât, daha önce de ifade edildiği gibi zenginlerin elinde temerküz etmemesi, üzerinde hakkı olan kişilerin de faydalanması için bu iki grup arasında bir köprü vazifesi görmektedir. Zekât uygulaması sayesinde borçlu kimselere, yolda kalmışlara, fakirlere, miskinlere, ihtiyaç sahiplerine bir nevi sosyal güvenlik sağlanmaktadır. Aynı zamanda servetin bir kenarda âtil kalmaması ve ekonomik sisteme dahil olmasıyla, ekonominin de canlanmasını sağlamaktadır (Kashif, 2018: 289-291).

Daha önce de bahsedilmiş olduğu gibi İslam ekonomisinin önem verdiği üretim, tüketim ve dağılım kavramlarından bahsetmekte fayda görülmektedir. Üretim faktörlerine burada değinmek yerinde olabilir. Emek, sermaye, doğal kaynaklar ve müteşebbis olarak açıklanmaktadır (Dinler, 2008: 50-53). İslam ekonomisinin arz yanlı bir üretim anlayışına sahip olduğu bilinmektedir (Sırım, V. 2018: 112-115) İslam tarihinde Hz. Ömer zamanında, ihya ve ikta vasıtasıyla mülk edinilen, üç yıl üst üste ekilmeyen toprakların sahiplerinden geri alınması suretiyle geri alınıp, bu işi layığıyla yapabilecek müteşebbislere verilmiştir (Kallek, 2015: 80-83).

İslam doktrininde, sermayenin üretim sürecine emekle birlikte katılmadığı veya risk taşımadığı durumlarda bir üretim faktörü olarak tanınması mümkün olmamaktadır. Emek-sermaye ortaklığının her türü, karşılıklı risk taşıyan bir kar ortaklığı temelinde şekillenmektedir. Nitekim İslami finans uygulamalarından olan Mudaraba ve Muşaraka bu temele dayanmaktadır. Sermayeye emekten bağımsız bir statü vermek, bu iki unsurdan her birinin diğerine karşı bağımsız bir varlık olduğunu kabul etmek anlamına gelmektedir. Ancak böyle bir ayırım yoktur. Sermaye ve emek birbirlerinin işlevlerini tamamlayan unsurlar olarak karşımıza çıkmaktadır. Üretime emek ile katılmayan sermaye getirisi ve risk almadan elde edilen kazanç faiz olarak tanımlanmaktadır. Faiz gelirleri sermayenin belli gruplarda yığılmasına sebep olmaktadır ki bu da İslam'ın emir ve yasaklarıyla çelişen bir durumdur. Elde edilen risksiz kazançlar, servet sahiplerine sürekli bir akış sağlamaktadır. Bu durum servet sahibi olmayan kişiler arasında adaletsizliğe ve kapanması zor bir gelir farkını ortaya çıkaracaktır (Tabakoğlu, 2008-300-304).

"İslâm ekonomisinde sermaye statik değil dinamik olarak tanımlanmaktadır."⁹ Bu yüzden kaynakların en etkili ve verimli şekilde kullanılarak toplumların hizmetine katkı sağlaması amaçlanmaktadır. Sermayenin sosyal adaleti sağlayacak şekilde dağıtılması, toplumun huzurunun sağlanması ve halkın refah içinde yaşamasına sebebiyet verecektir. İslam ekonomisinin temel amaçlarından biri de budur. İslam ekonomisi sisteminin kurulması bu amaca hizmet etmeyi amaçlamaktadır. Bu şekilde ahlak, güven ve adalet esaslarına göre işleyen bir düzen oluşacak ve sermaye her kişiye adil bir şekilde ulaşacak ve belirli kişiler etrafında dönmeyecektir (Korkut, 2020:212-243).

9 Cem Korkut, Kapitalist İktisat Sisteminin Dönüşümünün Şafağında İslâm İktisadı

İslam ekonomisi, klasik iktisat anlayışına bir tepki olarak ya da alternatif bir çare olarak görülmemelidir. İslam ekonomisi yapısı itibarıyla tüm ilke ve prensipleriyle bir anlayış getirmektedir. Arz yönlü olması özelliği de aynı şekilde görülmektedir. Serveti biriktirmeyi değil, aksine infak etmeyi yani harcamayı teşvik etmektedir. İslam ekonomisi transfer harcamalarını kabul etmiş ve yüksek gelir grubundaki kişilerden, alt gelir grubuna gerçekleşecek transferin önünü açmış ve bazı kuralları da beraberinde getirmiştir (Maliah, 2003:149-167).

Sonuç

İslam Ekonomisi, kişilerin makul ve Allah rızasına uygun bir yaşam sürmesini mümkün kılmaya çalışan bir sistem olarak düşünülmektedir. İslam iktisadi, sosyal adaleti ve maddi refahın bireyler arasında dengeli ve adil bir şekilde dağıtılmasını vurgulamaktadır. Sosyal adalet olgusunun geliştirilmesi ve toplumsal haklar kapsamında refahın sağlanması, adaletsizliklerin giderilmesi üzerine yaklaşımlar, nitelikli bir yaşam sürmeye odaklanmıştır. Sosyal adalet, gelişen ve değişen dünya şartlarında toplum düzeninin adil ve yaşanılabilir hale getirilmesini ve ayrıcalıkların ortadan kaldırılmasını amaçlamaktadır. Kişilerin temel ihtiyaçlara olan ulaşımı, hak ve özgürlüklerinin ve adaletin sağlanabilmesi sosyal adaletin kapsamını oluşturmaktadır. İslamiyet, cinsiyet, ırk, kimlik, meslek, statü ayırt etmeksizin hakkın teslim edilmesi gerektiğini emretmektedir. Dolayısıyla sosyal adalet, kimseyi ayırmadan hakkın verilmesini sağlamaktadır. Dolayısıyla toplumsal barışın ve adaletin sağlanmasında kritik bir rol oynamaktadır.

İslam, toplumun ve ekonominin bütün unsurlarını birbiriyle uyumlu şekilde bir sosyal adalet tanımı getirmiştir. Hem sosyal hem de ekonomik araçlar, birbirini tamamlayıp bir bütünlük oluşturacak şekilde desteklemektedir. Kişiler, mübah olan amaçları için çalışırken istidatlarını kullanmakta serbesttirler. Dünyada herkes farklı kabiliyetlerle yaratılmıştır. Bu durum toplumun birbirine destek olmasını ve yardımlaşmasını sağlamaktadır. Farklı kabiliyetlerle yaratılmış olan insanlar, potansiyellerini kullanmak suretiyle iktisadi gelişime katkı sağlarlar ve dolayısıyla bunun da karşılığını alırlar.

İslam ekonomisi sistemi, iktisadi, sosyal, dini ve psikolojiyi de kapsayan evrensel bir sistemdir. Toplumsal adalet kavramı, bu değerlerinin birinin eksik olmasıyla tamamlanamaz. İslam ekonomisi bu değerlerle bir bütündür ve klasik iktisat anlayışının benimsediği gibi parayı değer kaynağı görmemektedir. Adil toplumun düzeninin de bu şekilde olacağına inanmaktadır. İnsanlar bir toplum içinde yaşamaktadırlar, birbirleriyle ilişkilidirler ve her bir bireyin diğer bireyler üzerinde hakkı bulunmaktadır. Netice olarak kişiler birbirlerinden sorumludurlar ve birbirleriyle ilgilenmeleri gerekmektedir. Böyle bir sistem, adil ve dinamik bir toplum oluşturulmasına imkân tanımaktadır.

Nihayetinde büyümenin kalkınmaya dönüşmesi için adalet ve İslam ekonomisi ilkeleri bir arada gözetilmelidir. Bu yaklaşımla, toplumun her kesiminin refahtan faydalanacağı bir gelecek inşa edilebilir. Daha yaşanılabilir bir hayatın sağlanması noktasında, insanoğlunun ataletini üstünden atması gerekmektedir. Ataletin etkilerini aşabilmek adına bireylerin motive edilerek üretkenliğe yönlendirilmesi gerekmektedir. Atalet halinin bireyler, ekonomi ve toplum açısından etkileri bulunmaktadır. Tüketim harcamalarının artmasıyla ve kişilerin haklarının dağıtılmamasıyla adaletsizliğin vücut bulması istenmeyen bir durumdur. Buna bağlı olarak üretimin azalması ve borçlanmasının, hatta faizli borçlanmanın, oluşması kaçınılmazdır. Dolayısıyla ekonomik verim azalacak, devlet ekonominin idaresini sağlamak için para basmak isteyecek, bu da bilindiği üzere enflasyona sebep olacaktır. Bu durum kısır döngüye sebep olmaktadır.

İktisadi kaynakların israfı ve ihtiyaç dışı tüketim yoksulluğun oluşmasındaki faktörlerin başında gelmektedir. Geçmişten bugüne sosyal adaletin ve refahın sağlanması noktasında önemli bir yere sahip olan zekât, Müslüman toplumlar açısından fırsat olarak değerlendirilmektedir. Bu bağlamda, söz konusu ülkelerde yoksullukla mücadelede aile odaklı dayanışma ve toplum temelli geleneksel mekanizmalar belirleyici araçlar olmuştur.

Gelir adaletsizliğinin azalması için bir veri yönetim sisteminin oluşturulmasıyla ve yapılan sosyal desteklerin kayıt altına alınıp sivil toplum kuruluşları ve devlet aracılığıyla sosyal destek gerçekleştirilmesinin iyi bir yöntem olacağı düşünülmektedir. Doğru şekilde yönetilecek politikalarla kaynakların verimli şekilde kullanılması sağlanmış olacaktır. Yapılan sosyal desteklerin, uygulanan sistemle, hak edilen şekilde dağıtılmasıyla bu sistemin etkinliği de artmış olacaktır.

Devletin, kişilerin ve sivil toplum kuruluşlarının iş birliğiyle, yukarıda bahsedilen uygulamaların gerçekleştirilmesiyle kaynaklar verimli ve etkin kullanılacak, bu sayede gelir adaletsizliğinin oluşturduğu yoksulluk seviyesinde azalma meydana

gelebilecektir. Bunun yanında devlet ve piyasa ilişkisi olan insanların, uygun ücretle istihdam sağlaması, iş potansiyeli oluşturmaları önem arz etmektedir. İş gücünün sağlanmasından sonra bu kişilere birtakım eğitimlerin verilmesiyle nitelikli hale gelmeleri sağlanmalıdır.

İslam ekonomisi anlayışının kalkınma politikalarıyla bütünleşmesi, günümüz sosyo-ekonomik sorunlarına alternatif bir çözüm sunma potansiyeline sahip olacağı görülmektedir. İslam iktisadının kalkınma sürecine katkısı, yalnızca ekonomik büyümeyle sınırlı kalmayıp, toplumsal refahı bütüncül bir yaklaşımla ele almasıdır. Bireylerin maddi ve manevi ihtiyaçlarını dengeleyen bu yaklaşım, ekonomik eşitsizliklerin azaltılmasına ve sosyal uyumun güçlendirilmesine yönelik işlev üstlenmektedir. İslam iktisadı, kalkınma süreçlerinde yalnızca ekonomik göstergelerin iyileştirilmesini değil, aynı zamanda toplumun ahlaki değerlerini ve bireylerin hak temelli yaklaşımlarını ön plana çıkarır. Bu yaklaşım, ekonomik kararların sosyal sonuçlarını göz önünde bulundurarak ekonomik büyümeyi adalet perspektifinde yeniden yorumlamaktadır. Neticede, ekonomik ve sosyal boyutları entegre eden bu model, bireysel kazanımları toplumsal sorumluluklarla dengeleyen bir kalkınma anlayışı sunmaktadır.

Kaynakça / References

- Çalışkan, D. (2010). *Yenilikçi Oluşumlarda Sosyal Sermayenin Rolü ve Burdur İli Üzerine Bir Araştırma*. Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Isparta.
- Özcan, B. (2011). *Sosyal Sermaye ve Ekonomik Kalkınma*. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi. İstanbul.
- Özdemir, S. (2007). *Küreselleşme Sürecinde Refah Devleti*. İstanbul: İstanbul Ticaret Odası.
- Ayuniyyah, Q. (2018). Zakat for Poverty Alleviation and Income Inequality Reduction. *Journal of Islamic Monetary Economics and Finance*, 4(1), pp. 123-127.
- Balta, Y. (2015). İslam Hukuku'nda Zekât Malları Ve Nisaplar. *Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 7/1, ss. 45-72.
- Bell, L. A. (2007). Theoretical Foundation for Social Justice Education. (ed.) Maurianne Adams, Lee Anne Bell, Pat Griffin. *Teaching for Diversity and Social Justice*. L. B. In: M. Adams.
- Berber, M. (2006). *İktisadi Büyüme ve Kalkınma*. Bursa: Ekin Basım Yayın Dağıtım.
- Carroll, T. F. (2001). *Social Capital*. Local Capacity Building and Poverty Reduction.
- Chapra, M. U. (2008). *The Islamic Vision of Development in the Light of Maqāsid Al-Sharī'ah*. Jeddah: Islamic Research and Training Institute Islamic Development Bank.
- Collier, P. (1998). *Social Capital and Poverty*. *Social Capital Initiative Working Paper*. N. 4, pp. 24-30.
- Dinler, Z. (2008). *İktisada Giriş*. Bursa: Ekin Yayınevi.
- Doğrucan, A. (2015). Türk- İslam Düşüncesi Açısından Manevi Kalkınma. *Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi*, Sayı: 216, ss. 185-197.
- Durmuş, H. (2022). *İslam İktisadı Tüketim Anlayışı: İsrâf Perspektifinden Değerlendirme*. Ankara: Orion Akademi.
- Eş-Şeybani, e.-İ. M. (2019). *Kitabü'l-Kesb. İslam İktisadında Helal Kazanç*. İstanbul: Albaraka Yayınları.
- Erbakan, N. (2014). *Milli Görüş ve Üçüncü Beş Yıllık Plan*. Ankara: Furkan Yayınları.
- Erkal, M. (2013). *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. Zekat: <https://islamansiklopedisi.org.tr/zekat#1> adresinden alındı.

- Ersin, İ. & Yıldırım, C. (2015). Necmettin Erbakan'ın Manevi Kalkınma Söyleminin İslam Ekonomisi İçerisindeki Yeri ve Sosyal Sermaye ile Asimetrik Bilgi Konularıyla İlişkisi. *Uluslararası İslam Ekonomisi ve Finansı Kongresi*, Cilt 2, Sayı: 1, ss. 141-158.
- Eğilmez, M. & Kumcu, E. (2004). *Ekonomi Politikası / Teori ve Türkiye Uygulaması*. Ankara: Remzi Kitabevi.
- Field, J. (2006). *Sosyal Sermaye*. Çev. Bahar Bilgen. İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Hamid, H. (1992). From Homo Economicus to Homo Islamicus: Modern Capitalism and Islamic Ideology in Iran. *The Universality of Economic Science Reconsidered*. pp. 98-120.
- Hamitoğulları, B. (1985). *İktisadi Vahşi Büyümenin Bunalımları ve İslam Kalkınma Modelinin Vadettikleri*. Ankara Üniversitesi SBF Dergisi, 40(01), ss. 287-308.
- Hudson, E. (2015). *Economic Growth: How it Works and How It Transformed The World*. Vernon Press.
- Kallek, C. (2015). *İslam İktisat Düşüncesi Tarihi: Harac ve Emval Kitapları*. İstanbul: Klasik Yayınları.
- Kamali, M. H. (2005). *Principles of Islamic Jurisprudence*. Islamic Text Society.
- Kashif, M. (2018). The Dynamics of Zakat Donation Experience among Muslims: A Phenomenological Inquiry, *Journal of Islamic Accounting and Business Research*, 9(1), pp. 45-58.
- Kaynak, M. (2011). *Kalkınma İktisadı*. Ankara: Gazi Kitabevi.
- Kibritçioğlu, A. (1998). İktisadi Büyümenin Belirleyicileri ve Yeni Büyüme Modellerinde Beşeri Sermayenin Yeri. *AÜ Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 53(01), ss. 207-230.
- Korkut, C. (2020). Kapitalist İktisat Sisteminin Dönüşümünün Şafağında İslâm İktisadı. *Muhafazakâr Düşünce Dergisi*. 16(59), ss. 212-243.
- Kunduracı, N. F. (2012). İslam Medeniyetinin Oluşumunda Sosyal Sermaye. *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 33/33, ss. 191-226.
- Kutub, S. (2014). *İslam'da Sosyal Adalet*. İstanbul: Beka Yayınları.
- Kuzulu, Ö. (2023). Homo Islamicus ve İslâm Ekonomisinde Yansımaları. *International Journal of Social Sciences*. 8(2), ss. 235-261.
- Lewis, A. (2013). *Theory of Economic Growth*. Routledge.
- Maliah, S. (2003). The Influence of Riba and Zakat on Islamic Accounting. *Indonesian Management and Accounting Review*. Vol. 2 (2), pp. 149-167.
- Mevdudi, E. A. (2014). *İslam Ekonomisinin Temel İlkeleri*. İstanbul: Çıra Yayınları.
- Nakvi, S. N. (2000). *Ekonomi ve Ahlak*. İstanbul: İnsan Yayınları.
- Ragab, İ. A. (2002). Islam and Development in World Development. *Elsevier*. Vol. 8 (7-8), pp. 513-521.
- Sırım, V. (2018). Arz Yönlü Bir Ekonomi Olan İslâm Ekonomisinde Zekât'ın Yeri. *Uluslararası İslam Ekonomisi ve Finansı Araştırmaları Dergisi*, Sayı: 4, ss. 111-122.
- Siddiqi, M. N. (2016). Rethinking the Role of Economics in Understanding Markets Islamic Foundation. *Intellectual Discourse*, 24:1, 111-132
- Sunar, L. (2017). *İslam İktisadında Sosyal Adalet*. İstanbul : İktisat Yayınları.
- Tabakoğlu, A. (2008). *İslam İktisadına Giriş*. İstanbul: Dergah Yayınları.
- Tabakoğlu, A. (2005). *İslâm İktisadı (Toplu Makaleler II)*. İstanbul: Kitabevi Yayınları.

Temple, J. (2000). Growth Effect of Education on Social Capital in the OECD Countries. *OECD Economics Department Working Papers*, N: 263, pp. 4-38.

Yıldırım, F. (2011). Üniversite Gençliği Sosyal Adaletten Ne Anlıyor? Sosyal Adalet İlkelerinin Sosyal Adalet Algısı Üzerindeki Etkisi. *Aile Toplum ve Eğitim-Kültür ve Araştırma Dergisi*, Sayı: 25, ss. 113-124.

Yıldırım, K. (2011). *İktisada Giriş*. Ankara : Nisan Kitabevi.

Yıldırım, U. & Göktürk. İ. (2004). *Sürdürülebilir Kalkınma, Çevre Sorunlarına Çağdaş Yaklaşımlar: Ekolojik, Ekonomik, Politik ve Yönetmel Perspektifler*. Editörler: Mehmet Marın, Uğur Yıldırım. İstanbul: Beta Basım Yayım.

Yıldız, Z. & Topuz, H. (2011). Sosyal Sermaye Ve Ekonomik Kalkınma İlişkisi Açısından Türkiye Üzerine Bir Değerlendirme. *Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi*, Sayı: 61, ss. 201-226.

Yeldan, E. (2019). Küresel Krizin Onuncu Yılında Türkiye ve Dünya Ekonomisi için Dersler. *Mülkiye Dergisi*, 43(1), ss. 195-197.